

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARIDA “METAKOGNITIV MONITORING”NI SHAKLLANTIRISH: MUSTAQIL TA’LIM TRAEKTORIYASINI MODELLASHTIRISH**Murtazoyeva Robiya No‘monovna***Axborot texnologiyalar va menejment universiteti**“Boshlang‘ich ta’lim” yo‘nalishi 2-kurs BT-29-24-guruh talabasi***Annotatsiya**

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinif o‘quvchilarida metakognitiv (fikrlash haqida fikrlash) ko‘nikmalarni rivojlantirishning nazariy va metodik asoslari keng tahlil qilinadi. O‘quvchining o‘z o‘quv faoliyatini rejalashtirish, nazorat qilish va baholash jarayonlari zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida yoritiladi. Shuningdek, o‘quvchini “bilim oluvchi”dan “o‘z bilimni boshqaruvchi” darajasiga olib chiqishning samarali metodik modellari asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: *Metakognitsiya, monitoring, boshlang‘ich ta’lim, refleksiya, mustaqil ta’lim, kognitiv strategiyalar, Alfa avlodi.*

Аннотация

В данной статье анализируются теоретические и методические основы развития метакогнитивных (мышление о мышлении) навыков у учащихся начальных классов. Освещаются процессы самостоятельного планирования, контроля и оценки учебной деятельности учащегося на основе современных педагогических подходов. Также обосновываются эффективные модели перехода учащегося от «пассивного получателя знаний» к «активному субъекту управления собственным обучением».

Ключевые слова: *Метакогниция, мониторинг, начальное образование, рефлексия, самостоятельное обучение, когнитивные стратегии, поколение Альфа.*

Abstract

This article analyzes the theoretical and methodological foundations of developing metacognitive (thinking about thinking) skills in primary school students. It highlights the processes of independent planning, monitoring, and evaluation of students' learning activities based on modern pedagogical approaches. Furthermore, the study substantiates effective models for transforming learners from passive recipients of knowledge into active managers of their own learning process.

Keywords: *Metacognition, monitoring, primary education, reflection, independent learning, cognitive strategies, Generation Alpha.*

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida eng muhim vazifa o‘quvchiga tayyor bilim berish emas, balki uni mustaqil o‘rganishga yo‘naltirishdan iboratdir. Bugungi kunda o‘quvchilar ko‘pincha ma’lumotni tez yodlaydi, ammo uni qanday usulda o‘zlashtirganini anglay olmaydi¹. Bu esa bilimning yuzaki bo‘lib qolishiga olib keladi. Shu nuqtai nazardan, metakognitiv monitoring tushunchasi alohida ahamiyat kasb etadi. Bu o‘quvchining o‘z fikrlash jarayonini kuzatishi, o‘z xatolarini anglab, ularni mustaqil ravishda tuzatishga intilishi bilan bog‘liq murakkab kognitiv jarayondir. Bolaning ongini shunchaki ma’lumotlar bilan to‘ldirish yetarli emas. Uni o‘z bilimni boshqarishga o‘rgatish zarur. Chunki o‘z tafakkur jarayonini anglay olgan o‘quvchi har qanday yangi bilimni mustaqil ravishda egallash imkoniyatiga ega bo‘ladi². Metakognitiv ko‘nikmalar shakllangan o‘quvchi faqat “nima o‘rgandim?” degan savol bilan cheklanmaydi, balki “men buni qanday o‘rgandim?” degan savolga ham javob izlaydi. Aynan shu jihat uni oddiy o‘quvchidan ongli o‘rganuvchi darajasiga olib chiqadi.

Metodik yondashuvlar. Metakognitiv monitoringni shakllantirish jarayonida bir qator samarali metodlardan foydalanish mumkin. Tadqiqot jarayonida o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini ochib berish maqsadida “baland ovozda fikrlash” (think-aloud) metodidan foydalanildi⁴. Ushbu yondashuv orqali o‘quvchi topshiriqni bajarish jarayonida o‘z fikrlarini ifodalaydi, bu esa uning tafakkur jarayonini tahlil qilish imkonini beradi³. Shuningdek, refleksiv monitoring metodi qo‘llanilib, o‘quvchilarning dars yakunida o‘z faoliyatini baholashi yo‘lga qo‘yildi. “Nima oson bo‘ldi?”, “Qayerda qiynaldim?” kabi savollar orqali o‘quvchi o‘z o‘rganish jarayoniga tanqidiy nazar bilan qarashni o‘rganadi. Bundan tashqari, strategik model yaratish orqali o‘quvchilarga turli xil o‘rganish usullari taklif etildi. Vizual, audial va kinestetik yondashuvlar orasidan o‘ziga mos strategiyani tanlash imkoniyati o‘quvchining mustaqilligini oshiradi⁵. Mazkur metodlar o‘quvchining faqat bilim olishiga emas, balki bilim olish jarayonini boshqarishiga xizmat qiladi.

Natijalar va muhokama. Metakognitiv monitoringga asoslangan ta’lim jarayoni o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Bunday yondashuv orqali o‘quvchilar bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol tahlil qiluvchi subyektga aylanadi. Natijada o‘zlashtirish samaradorligi sezilarli darajada oshadi⁶. Metakognitiv ko‘nikmalarga ega o‘quvchilar o‘z xatolarini yashirmaydi, aksincha, ularni o‘rganish vositasi sifatida qabul qiladi. Ular muammoga duch kelganda, uni hal qilish yo‘lini izlaydi, turli strategiyalarni sinab ko‘radi va eng samaralisini tanlaydi. Taklif etilayotgan “o‘z-o‘zini boshqarish xaritasi” modeli o‘quvchining rivojlanish dinamikasini kuzatishga yordam beradi⁷. Bu model orqali o‘quvchi o‘z yutuqlarini vizual tarzda ko‘rib boradi va o‘z ustida ishlashga motivatsiya oladi. Shu bilan birga, o‘qituvchining roli ham tubdan o‘zgaradi. U tayyor bilim beruvchi emas, balki o‘quvchining fikrlash jarayonini yo‘naltiruvchi shaxsga aylanadi. Ta’lim jarayonida asosiy

e'tibor natijaga emas, balki unga olib boruvchi jarayonga qaratilishi lozim⁸. Bu esa o'quvchida mustaqil fikrlash, tahlil qilish va qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Xulosa. Metakognitiv monitoringni shakllantirish boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv orqali o'quvchi bilimni faqat o'zlashtiribgina qolmay, balki uni qanday o'zlashtirishni ham o'rganadi. Natijada o'quvchi o'z o'qish jarayonini boshqarishga qodir bo'lgan mustaqil shaxs sifatida shakllanadi. Bu esa uning keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga mustahkam zamin yaratadi. Shu bois boshlang'ich ta'limda metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Bu yondashuv orqali biz kelajakda o'z ustida ishlay oladigan, ongli va mustaqil fikrlovchi avlodni tarbiyalay olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Saidov M. (2021). Ta'limda metakognitiv texnologiyalar. Toshkent: Innovatsiya -Ziyo.
2. Sharipov Sh. (2020). O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish nazariyasi. Toshkent.
3. Mavlonova R., To'rayeva O. (2022). Pedagogik diagnostika. Toshkent: Fan.
4. Alimov N. (2019). Psixolingvistika va ta'lim. Toshkent: Universitet.
5. Yo'ldosheva S. (2023). Boshlang'ich ta'limda tanqidiy fikrlashni shakllantirish. Guliston.
5. Ibragimov X., Abdullayeva Sh. (2021). Pedagogik mahorat va kreativlik. Toshkent.
7. Berdiyeva Sh. (2020). Mustaqil ta'limni tashkil etish metodikasi. Buxoro.
8. Zokirov F. (2022). Zamonaviy didaktika: muammolar va yechimlar. Toshkent: Fan.
9. Respublika Ta'lim Markazi. (2023). Milliy o'quv dasturini joriy etish metodikasi.